

Kostnice pod sv. Jakubem

Brno

Neznámé a tajemné podzemí pod Brnem

Leckteré velké město u nás se může pochlubit rozsáhlým historickým podzemím, které je dnes alespoň částečně přístupné veřejnosti a případně představuje návštěvníkům ještě nějakou „dobovou“ expozici. Rovněž pod chodníky moravské metropole se nachází labyrint choděb a prostorů, do něhož mohou zájemci sestoupit hned na několika místech. Pod Zelným trhem najdou systém sklepů, která si středověcí obyvatelé města vybudovali jako skladovací prostory a zázemí trhu tradičně provozovaného na náměstí, a pod Novou radnicí se mohou v Mincmistrovském sklepě seznámit s prvním historicky doloženým královským mincem Brunem a prohlédnout si jeho zlaté mince. Kromě těchto již dávno dobře známých prostor se však pod Brnem nepochybně nacházejí ještě další zapomenutá a dosud neprobádaná místa, jak dokázal například objev učiněný na podzim roku 2001 jedním z největších znalců brněnského podzemí Alešem Svobodou. V rámci dlouhodobého průzkumu, prováděného kvůli chystaným architektonickým úpravám Jakubského náměstí, se mu tehdy podařilo nalézt vstup do kompletně zachované kostnice vybudované před staletími pod kostelem sv. Jakuba.

Kde se vzaly statisíce kostí?

Svatostánek vznikl zřejmě za vlády markraběte Vladislava Jindřicha, tedy v prvních desetiletích 13. století, a později byl v jeho okolí založen hřbitov a ve sklepě sousedního domu též kostnice. Svatojakubská farnost byla rozsáhlá a postupně došlo k vybudování ještě několika dalších kostnic, o jejichž velikosti a umístění se však nedochovaly žádné zprávy. Hřbitov nacházející se uvnitř městských hradeb totiž nebylo možné rozšiřovat, a tak se vždy zhruba po deseti letech od pohřbů hroby otevíraly a jejich obsah vyjímali, aby uvolnili místo dalším zemřelým. Kosterní pozůstatky pak putovaly do osářía, které ovšem také nebylo bezpečné a navíc k jeho zaplnění značně přispívaly různé morové epidemie. Tříkomorová kostnice, vybudovaná v 17. století pod dlažbou svatojakubského kostela, musela být roku 1741 rozšířena o další prostory pod náměstím, ale jejich kapacita stačila jen na dalších šest let. Nakonec bylo kostmi zaplněno i vstupní schodiště z lodi kostela a poté byl vchod definitivně zakryt kamennou deskou s tučně vyznačeným letopočtem 1746 a na dlouhou dobu zapomenut.

Napínavé hledání pod dlažbou Jakubského náměstí

Úspěšné byly hned první sondy archeologů, které roku 2001 objevily kosterní pozůstatky jen třicet centimetrů pod vozovkou a asi půl metru pod místem, kde dříve stávala kaple sv. Mořice, zbořená roku 1886. Ještě větší překvapení přinesla sonda provedená v jižní části náměstí, kde se z proraženého otvoru začalo sypat množství kostí. Následný průzkum pak potvrdil, že nejde jen o ojedinělý nálezy, ale o celou kostnici, o jejichž rozměrech a obsahu tehdy nikdo nic nevěděl. Týdny pak trvalo, než se podařilo ostatky přemístit do jiných prostor a vyklidit objevenou chodbu, která se o něco dále křížila s další chodbou a společně s ní směřovala pod nedaleký kostel sv. Jakuba. A tam na průzkumníky čekalo největší překvapení, když po odklizení posledních ostatků v chodbě stanuli uprostřed volného prostoru a po jeho nasvícení zjistili, že jsou obklopeni obrovským množstvím pečlivě srovnaných kostí a lebek.

Druhá největší kostnice v Evropě

Přesný počet kosterních pozůstatků neznáme, ale podle odhadů jsou zde uloženy kosti přibližně padesáti tisíc osob, čímž se svatojakubské osárium řadí na druhé místo v Evropě za pařížské katakomby. Antropologické rozborů prozradily, že jde většinou o oběti morových epidemií a válečných událostí. Kostí vystěhované před rekonstrukcí se po jejím dokončení vrátily na své místo a znovu vytvořily pyramidy a stěny po obvodu místnosti. Výjimkou je třetí komora osářía, v níž byly ostatky jen zakonzervovány a ponechány tak, jak je srovnali naši předkové. Jejich vrstvy jsou vytvořeny z jednotlivých druhů kostí a pečlivě vyskládány, aby zabíraly co nejméně místa. Prostory s expozicí, citlivě uspořádanou s ohledem k památce zemřelých a ozdobenou díly významných českých autorů, například kovovými dveřmi s reliéfní výzdobou od uměleckého kováře Pavla Tasovského či sochou sv. Jakuba od Jaromíra Garguláka, mají spíše meditativní charakter. Ten podtrhují i tóny hudební skladby složené profesorem Milošem Štědrněm, které v duchu barokní tradice „memento mori“ připomínají všem návštěvníkům jejich smrtelnost a dočasnost všech záležitostí tohoto světa. V roce 2012 byla kostnice zpřístupněna veřejnosti a konají se zde pravidelné prohlídky.



Centrální krypta



49°11'46.575"N, 16°36'28.615"E



Slepá chodba



Kláster hršných jeptišek

Dolní Kounice

Kaj se a postav klášter!

V druhé polovině 12. století, kdy mezi českým knížetem Soběslavem II. a rakouským vévodou Jindřichem II. probíhaly spory o oblast Vitorazska, se bojů účastnil i moravský šlechtic Vilém z Pulína pocházející z rodu Kouniců. Společně se svým panovníkem pak byl dán papežem Alexandrem III. do klatby, a aby se tohoto trestu zbavil, vypravil se do Říma prosit o odpuštění. Svátý otec byl milosrdný, ale nařídil kajcníkovi, aby jako výraz pokání na svých državách vybudoval klášter. Vilém neměl s podobnou stavbou žádné zkušenosti, ale požádal o pomoc želivského opata Gottschalka, a ten po dokončení stavby roku 1183 uvedl do kláštera premonstrátky z Louňovic. Tak vznikl první ženský klášter na Moravě, jenž dostal jméno *Rosa coeli* neboli *Růže nebes*, a pod tímto vznešeným a čistým názvem komunita prosperovala až do počátku 16. století.

Románský areál se mění ve vrcholně gotickém stylu

Informace o nejstarší podobě areálu se nezachovaly, ale zřejmě ho tvořil zděný kostel a dřevěné obytné stavby. Roku 1185 se mu jen těsně vyhnulo řádění vojska českého knížete Bedřicha, které vypálilo celou obec, a poté následovalo dlouhé období rozkvětu pod záštitou samotného papeže Klimenta IV. Klášter bohatl a pro svou ochranu dokonce vybudoval na kopci nad vsí pevný hrad. Někdy před rokem 1330 se pak řeholnice pustily i do nákladné přestavby svého sídla, při níž měly většinu románských staveb nahradit nové gotické budovy, ale na tyto velkolepé plány už jejich pokladnice nestačila. Kvůli zadlužení se práce protáhly snad až do počátku 15. století, nicméně po jejich dokončení se prosperujícímu klášteru podařilo všechny dluhy splatit. Neštěstím byl ovšem vpád husitů, kteří roku 1423 vypálili celý areál. Při požáru došlo k obnažení klenby kostela, která se poté zřítla, a při následných opravách pak svatostánek dostal již jen obyčejný trámový strop.

Odpadlík probošt spouští lavinu morálního úpadku

Katastrofou se pro další vývoj klášterní komunity stalo „účinkování“ probošta Martina Göschla. Tento prelát sice zároveň zastával funkci olomouckého světícího biskupa, ale překvapivě přestoupil k luterskému vyznání. O důvodech jeho rozhodnutí dnes nic nevíme, ale historickou skutečností zůstává, že svůj odklon od původní víry dokončil svatbou s jednou

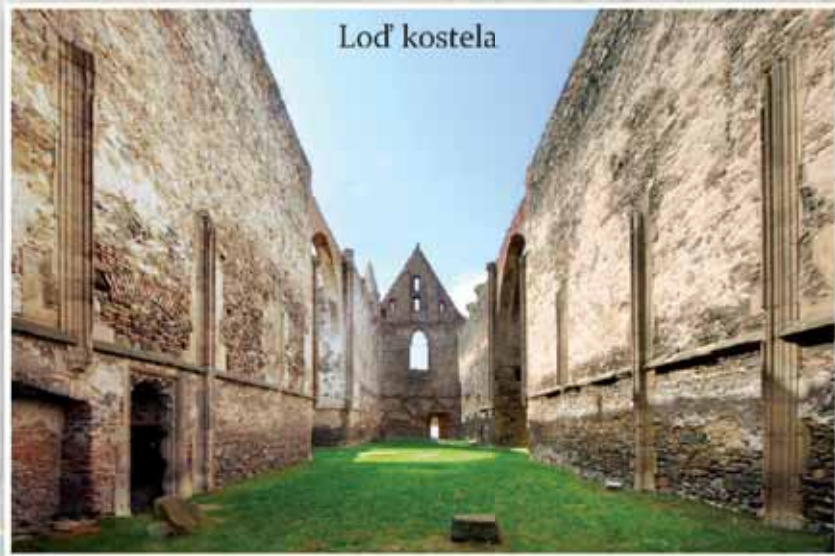
z dolnokounických řeholnic, čímž však zpečetil svůj profesní i osobní osud. A zřejmě též osud svých oveček. Ač suspendován z biskupského úřadu, zůstal i nadále v klášteře s komunitou jeptišek, jejichž život začal být označován za „neřestný a krajně pohoršlivý“. Nejen, že zde docházelo k častým prohřeškům proti premonstrátskému řádu, ale o řeholnicích se také říkalo, že se stýkají s osobami mužského pohlaví a věnují nevázané zábavě. Církev zřejmě nechtěla štourat do vosiho hnízda a přitahovat pozornost k tak pohoršlivému případu, a tak ponechala Göschla ve funkci hlavy tohoto upadávajícího společenství, ovšem jen do chvíle, než „ženáč“ požádal o svěření klášterního panství do svého vlastnictví. Tím přetekl pohár trpělivosti vrchnosti a probošt byl z kláštera vyhnán. Uchýlil se k mikulovským novokřtěncům, ale nakonec byl chycen a mučen svými někdejšími katolickými souvěrci, až dokonal ve věži kroměřížského zámku. Dolnokounické jeptišky se bez něj snadno obešly, neboť si našly náhradu v podobě jakéhosi kněze Jana. Ani za jeho správy však nedošlo ke kýženému zlepšení morálky. Tentokrát došla trpělivost místním lidem, kteří nakonec klášter přepadli a zhýralé řeholnice vyhnali.

Velkolepá parléřovská gotika je prý nejkrásnější v zimě

O obnovu opuštěného kláštera usilovali od konce 17. století strahovští premonstráti a roku 1703 se jim dokonce podařilo znovu vysvětit opravený kostel. Vzápětí ale celý areál vyhořel. Zhruba o sto let později řeholníci definitivně vzdali snahu o restauraci kláštera a ten zůstal nadále zříceninou, nad jejíž monumentalitou se však dnes návštěvníkům tají dech. Zachované umělecké detaily prozrazují vliv stavební huti Petra Parléře. Z kostela zůstala stát obvodová zeď se systémem vnějších opěrných pilířů a zachoval se také jedinečný vstupní portál s reliéfem Krista žehnajícího pravici a držícího v levici Knihu života. V křížové chodbě s rajským dvorem a s klenbou postavenou zmíněnými premonstráty jsou vystaveny rozličné stavební a umělecké fragmenty nalezené při průzkumných a konzervačních pracích. Nejzachovalejší částí kláštera je kapitulní síň s hlaviciemi sloupů a konzolami klenby ozdobenými lidskými maskami a zvířecími hlavami. Pozornost si ale vlastně zaslouží všechny části areálu, o němž básník Jan Skácel roku 1988 složil krásné verše: „*Na celém světě není tolik ticha / jako když sněží v Dolních Kounicích / a poboženou střechem katedrál / snáší se k zemi bílý sníh.*“



49°47.994"N, 16°28'14.872"E

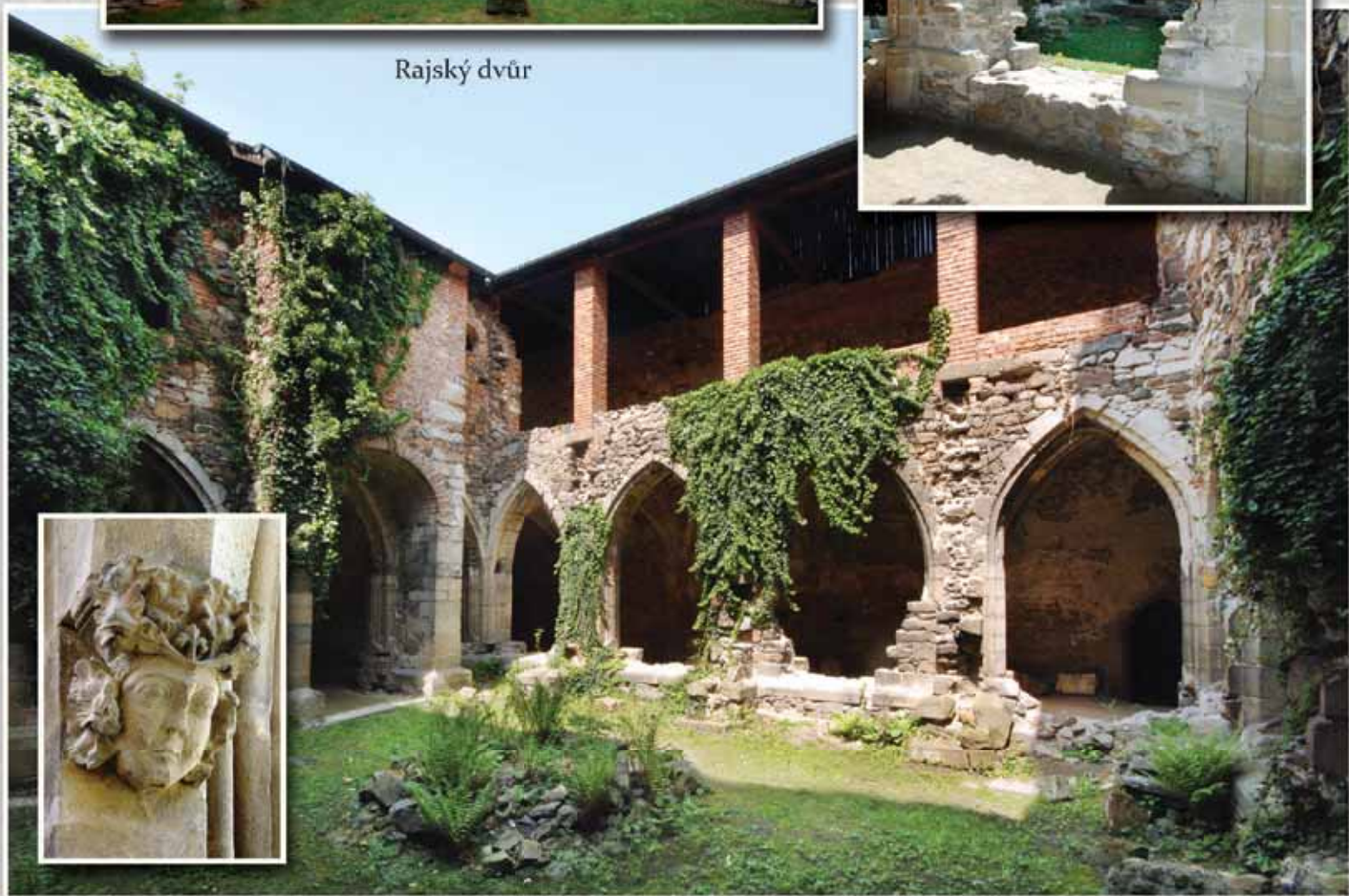


Lod' kostela



Ambit

Rajský dvůr



Šikmý kostel

Karviná

Špatné základy mohou přinést slávu

Kdo se vydá autem z Ostravy do Karviné, měl by si cestou udělat odbočku k jedné z našich největších architektonických či stavebních zajímavostí. Asi čtyři kilometry před cílem se vpravo od silnice „nakláni“ kostel sv. Petra z Alkantary, barokní svatostánek pocházející z první poloviny 18. století, který v době svého vzniku samozřejmě ještě neměl potíže se svou svislou orientací. Během posledních 150 let však výrazně změnil polohu a v odchylce od svislé osy s přehledem překonává i nejznámější šikmou věž na světě v italské Pise. Svého času mu sice hrozila úplná zkáza, ale nakonec se naštěstí stejně jako slavná kampanila dočkal stabilizace nestálého podloží. Dnes se v něm opět konají bohoslužby, a navíc i prohlídky pro návštěvníky toužící po prozkoumání prostoru, kde šikmo znamená rovně a naopak.

Poslední mohykán zmizelého města

Koncem středověku stával v těchto místech dřevěný kostelík sv. Martina, o němž se nezachovaly žádné podrobnější informace. Víme jen, že roku 1733 hrabě František Wilhelm Larisch nechal na jeho místě vybudovat barokní zděnou novostavbu a zasvětit ji svatému Petrovi z Alkantary. Španělský světec byl původně členem františkánského řádu a později založil vlastní klášter menších reformovaných bratří praktikujících asketický život. Je považován za patrona nočních hlídačů a opuštěných kostelů, a tudíž jako by předznamenal úděl zdejšího svatostánku, jehož historii významně poznamenala stále se rozšiřující těžba uhlí. Ačkoliv to dnes vypadá velmi nepravděpodobně, původně stál uprostřed dvacetitisícového města jménem Karvinná, v němž nechyběl zámek, radnice, pivovar, školy a další veřejné budovy. Kvůli nově vznikajícím dolům postupně zmizely všechny stavby z jeho okolí a nakonec i jedno „n“ z jeho názvu. Role živoucího města pak přešla na sousední Fryštát, jenž je dnes historickým centrem současné Karviné. I kostel sv. Petra z Alkantary byl tehdy odsouzen k zániku, a tak si zdejší věřící koncem 19. století již předem vybudovali jako jeho náhradu rozměrný cihlový kostel sv. Jindřicha, do něhož se vešly až 4 000 lidí.

Prázdné uhelné sloje stahují kostel do svého nitra

Ale jak se říká, Bůh se směje lidským plánům, a tak nakonec rozšiřování důlní činnosti podlehl nový kostel, který musel být

zbořen kvůli trhlinám objevujícím se v jeho zdivu. Původní karvinský svatostánek zůstal stát, ale i pod ním se děly divy. V době svého založení stával na výrazném kopečku, z něhož děti sáňkovaly směrem k blízkému hřbitovu, jenže 27 uhelných slojí vytěžených od poloviny 19. století ve zdejší podzemí způsobilo, že terén postupně klesl o 37 metrů. A protože se nepropadal rovnoměrně, kostel na povrchu se začal naklánět jižním směrem. Kvůli tomu byla postupně dvakrát snížena jeho věž a roku 1992 byl dokonce vydán výměr na demolici celé budovy. Ta naštěstí neproběhla a místo ní se kostel dočkal celkové rekonstrukce, jejíž součástí bylo i zhotovení betonové desky pod jeho základy. Zpevnění podloží zastavilo postupující náklon a poté pokračovala celková obnova exteriéru i interiéru, po níž byl kostel roku 2000 znovu vysvěcen.

Co je tu vlastně nakřivo?

Při pohledu zdálky na barokní průčelí je zcela zřejmé, že kostel se nakláni doprava, a v tomto s ním „drží basu“ i socha Panny Marie a kříž zdobící prostor po stranách vchodu. Zato uvnitř už ve svislých a vodorovných osách panuje trochu chaos. Remeslníci dali při rekonstrukci pomocí vodováhy podlahu „do roviny“ a stejný směr mají i na ní stojící dřevěné lavice, křtitelnice vytesaná roku 1444 z jednoho kusu kamene či oltář před nimi. Stěny ale samozřejmě zůstaly šikmé a spolu s nimi i kazatelna, okna či sošky na stěnách, zatímco lustry v prostoru zase naopak zůstaly věrně zemské přitažlivosti. Některým návštěvníkům se z tohoto nesouladu zamotá hlava a chvíli řeší, co je tu vlastně rovně a co nakřivo, a někdy se pro jistotu musejí ještě přidržet něčeho pevného ve svém okolí. Odchýlení od svislé osy v hodnotě 6,8 stupně je zkrátka hodně znát, koneckonců je téměř dvojnásobkem náklonu, který postihl zmíněnou věž v Pise. Komu se podaří vyrovnat se zdejšími prostorovými anomáliemi, může v klidu věnovat pozornost podrobnější prohlídce interiéru, například oltáře a soch sv. Františka a sv. Antonína z 18. století, nebo plastik zpodobňujících sv. Alžbětu a sv. Zachariáše, o jejichž původu nic bližšího nevíme. Venku se zase zachovalo pět soch apoštolů z kolekce původních dvanácti postav, vytvořených v druhé polovině 19. století, a také dvě hrobky rodin Fornerů a Stanieků, které jsou spolu s kostelem jediným pozůstatkem někdejší Karvinné.



49°50'4.049"N, 18°29'20.419"E



Oltářní obraz



Křtitelnice



Svatá Barbora